

אורי צבי גרינברג —

פייטן הציונות המשיחית

מאת משה שפינר

יחודו של אצ"ג

משדרכו רגליו של אצ"ג על אדמת המולדת (הנוכה, תרפ"ד), אספה אותו התחושה כי אכן הוטלה עליו שליחות פיוטית לבשר לעמו את בוא הגאולה. אמנם השממה היתה רבה בבית הלאומי ואולם המשורר הצעיר כבר שמע אז בארץ נבואית זו את פעמי המשיח. בפואמה "ירושלים של מטה" (תרפ"ד) הביע זאת בדברים אלה: "יש בכטנה של השמה עובר נפלא, כי הוא הרה למלכות עולה מני מדבר אל-עריש ועד דמשק — עוזו שמור שטר-הזהב; כיבוש דויד עוד שמה כיבוש!". כבר אז היה ברור לו, כי החזון הציוני מחייב תקומתה של מלכות ישראל בדורו. בחלוצים של העלייה השלישית, שבאו להפריח את השממה, ראה, או רצה לראות, לא סתם-חלוצים אלא חיילי ברגיורא ובריכוכבא, כלומר, לחמים לחירות ישראל.

אין תימה, איפוא, כי מאז והלאה היה מפעם בשירתו הדוסק הציבורי, שהרי ראה עצמו כשליח-ציבור, כבאיכוח של "עדת יהודים המצפה למשיח". אמת, כי בתקופה היא (תרפ"ט) פירסם ספר שירים "אנקראון על קוטב העצבון", שבו מובע יגון היחיד, גורל האדם הסובל עלי אדמות, אך ביסודה נשאה שירתו אוסי לאומי מובהק, ספוגת כיסופים עזים לגאולה. נימה משיחית וחזון נבואי הם השתי הערב בריקמתו הפיוטית. ובנוסף לכך מיחד אותה נוסח לשוני מקורי שאין דומה לו בשירתנו החדשה. אין כמוהו שהשכיל לשאוב ממכמני העברית של כל הדורות, ניבים מגוונים מן המיקרא, מן המישנה והאגדה, משירת ימי הביניים, מן הזוהר, מן הסידור ומסיפורי החסידים — כל אלה הותכו במצרפתו הלשונית עד כדי יצירת נוסח ייחודי, שונה לחלוטין מן האידיום הפיוטי של בני דורו. גם בזה הוא, כלפי תשעים ותשעה.

החזון והמציאות

כבעל חזון להט נתקל במולדתו המחודשת במציאות של שנות-העשרים שלא נשאה חן בעיניו. יתר על כן: היא העכירה את רוחו, הסעירה את נפשו עד כדי כך, שהפך לנביא-זעם, למוכיח מר, למקטרג נשכני. אין הוא יכול לשיר דוגמת עמיתיו. המציאות מחייבת זעקה ולא ומירות. מכאן הלהט האנספורסור-ניסטי בשירתו. מראה "ירושלים של מטה" גורם לו כאב עד צפרני הרגל, כי נזכרים משלו בה, "ראשך אין... ראשך הותו. על צווארך חובר מסגד... ומנזרים פתוחי פיות על כתפך; מכות טריות". אדמת ארץ-ישראל שהיא כולה אדמת חזון ומהפכה מתגלית לפניו כחנות רוכלים המוכרים שבירי חזון מת בפרוסתה של הקרנות. אין חזון, אין מצפון ואין מצפן. אין שאיפה לגדולה, לאדנות, לגברות, לגאולה. "החלוצים אינם מסוגלים לשאת דגלים ומגנים למערכה הלוהטת". כעם ככהן, ריב לו עם העם הזה ועם מנהיגיו, שבי ציון אינם מאמינים באידיאל שבגללו באו לכאן, כלומר ברעיון של "מלכות ישראל", של מדינת-יהודים ריבונית. ארץ-ישראל אינה בעיניהם אלא תחנת-שלוחה שאפשר להירדם בה, בין פוגרום לפוגרום. הפייטנים משמיעים צלילי אהבה ושלום, המנהיגים מקשקשים בלגינא — וכך חי היישוב חיי שלום מדומה, חיי תרמית ואשליה. אין הוא מרגיש את המציאות הבווערת, את המתרחש סביבו. הוא חי בגן-עדן של טפשים ונישא על גל של ספיפיוס מסולף.

ואולם אצ"ג אינו יכול ואינו רוצה להיות שותף למציאות אשלייתית זו. הוא חווה שחרות, הוא מוכיח, מייסר, מקטרג ומועיק להצלה. הוא מרגיז את מנחת השאננים בציון והורס את ההרמוניה הכללית. הוא האחד שאינו הולך בשביל הסלול, "שביל המשיח המת" — כדבריו. אם כן — כלום אפשר שיהא אהוב על היישוב השאנן על משורריו הפאנגירוסטיים ועל מנהיגיו הדוגלים בתורת הבנין המסיחים את דעתם מן האסונות האורבים בשער?

עיסות עם קמח וקמח דוד

אציג היה מדוע לעובדה כי לא היה חביב על דורו ועל מנהיגיו, אם להשתמש בלשון המעטה, וכך אמר:

שטמוני, אחי, שטמוני — פייטן האבדן כי הנני בזמנכם כעמד
האש וכעמד הענן בבגדים כל איש בשבטי מכירני בשמי: השורף וגשרף
— מרגיז ומכאיב רב.

(ספר הקטרוג והאמונה, עמ' מ"ט)

מתוך ההנחה כי הנבואה לא פסקה מאז חורבן הבית השני, ראה עצמו
לפעמים כפייטן-נביא ולפעמים ככלב-נבואי המריח לאסון והגובה בזמך.
לא פעם התריע על מזימות-דמים החורשים עלינו שכנינו הערבים, את חזות
השמדת אחינו באירופה חזה שנים לפני השואה (חוץ ליל קיץ, תרצ"א, מאזניים
ג', י"א, תרצ"א). טבע האדם בכלל זה של היתודי בפרט אינו סובל מרגיזי
מנחה, ובנוגע לעמנו הרי זו פסיכחה לאומית:

מאז ומעולם לא אהב זה העם
את הבא וקורא לו: עלות אל ההר
לסיני המשיח שכלו באש.
כי בגיא בחר עס, שבת שקט בגי;
ותמיד היה מי אשר ער לו שיר-גי
וברק גורל קל, כקלות רסיס טל.

(כלב בית עמ, עמ' תרצ"ט)

בכל חזונותיו על אסון קרב פנה אל דורו, לאגוד ברזל לכלי זין, להכין
מגף, ובפשטות אמר: „אמצו רובים, בחורים, והכינו לקרבן. אך הדור שראה
בעיני בשר, היה „דור גיא“ קטן-אמנה „גבוך ועזוב אחרי שסגד לכל אלילי,
ואולם שליחתו אינה בתוכחה בלבד. הוא מנסה ללמד את דורו זה קשות, לחנכו
לקראת הבאות. לשנות את המנטליות שלו, לרפא את רכותו, לדחוק את הקץ
ולקדם את המשיח במלחמת מצווה לשיחרור עמו וארצו. ובתהליך זה לגאולה
יש „אמת אחת ולא שתיים“:

אבותיכם ליסדו: ארץ בכסף נקנית.
קונים את הניר ותוקעים בו מעדר.
ואנכי אומר: אין ארץ בכסף נקנית
ובמעדר גם חופרים וקוברים את המת.
ואנכי אומר: ארץ נכבשת בדם,
ורק הנכבשת בדם, מקודשת לעם
קדושת הדט.

(ספר הקטרוג והאמונה, עמ' קס"ג)

המשיח על סף — מי מעכבו?

ברם, הדוד אינו שומע מה ששומע המשורר ואינו רואה את אשר חזה
הפייטן-הנביא, לחזה ברי, כי פעמי המשיח קרובות כל-כך. יתר על כן:
המשיח ישנו:

אלהינו רוצה גם המשיח ישנו,
יש ניר למולדת, ריבוא בחורים לצבא
ויש הזהב ויש הצורך המחכה
ליציקת המטבע לחרות ישראל;
אך מי לא רוצה? — השטן-הגורל
הסחבנו לנצח באש ובדם
משיני הנצרות עד שיני האישלס.
(אזור מגן ונאום ביהודים, תרש"ט)

אמנם הניסוח הוא קבלי, אך לא בתכונתו ובמשמעותו. המקובלים רואים
ב„סיטרא אחרא“ את העיכוב לגאולה, ו„סיטרא אחרא“ ניתן לפירושים רבים.
נראה, כי בתפיסתו של אציג הגורל-השטן אינו אלא איהו כוח חיצוני, מין אסון

היסטורי המלוה אותנו בדרך גלותנו הארוכה, ואולם יש בכחנו לעצור את האסון הזה ולא עיי צומת וצירותי-אותיות. בשירים אחרים מעביר אציג את העיכוב מן החוץ אל הפנים. אפשרות הגאולה חיה וקיימת בדרוננו, אבל המנהיגים, המאשרים המתעים הם המעכבים. עליהם שופך המשחרר קיתון של רותחים: סנבלטים, סלאדיוסים, בוגדים וכו'. באזני ילד אספר" (ספר הקיסרוג האמונה, עמ' ל"ז-ל"ח) מסופר כיצד הופיע המשיח על סף המלכות (אך אל הור הר-הביח לא בא) ושם מצאנו הרוכלים ודקירתו בלעג. המשיח המאוכז הפך לנשר שעף על פני הר-הביח ויבך. בבכי עזב את הר-הביח והגאולה החמצנה את הסמליות ירש אציג מן המקובלים, אך לא את מהותה. שהרי הגאולה בשירתו אינה ניסית אלא ארצית וממשית וניתנת להתבצע עיי מעשים, עיי בנין ערים וכפרים ובסופה עיי אקט מלחמתי.

בכלפי תשעים ותשעה ניסח את דבריו כך:

רוח הקודש, לפי שעה, בעוזי המאורעות מקנת. היא מרכינה את ראשה הזורח בברכה בפני גשמייתנו העולה על קרקע העניות הכללית שבכנען. השכינה מוצאת תיקונה דווקא כאן: בזוי החולין שלנו ועבודת הפרך בארץ הקדושה... אם עוד יולד איזה משיח — מקוים אנו לא בפרימיטיב הגליל יעלה אלא במחוז הגליל, שיש בו חשמל, מכוניות, בתים היגיניים וסירות-מוטורים על הכנרת.

הוא גם הרבה לדבר על ברזל ובטון כאחד האמצעים הממשיים להבאת המשיח, אבל הזהיר לבל נתעלם מן המטרה, מן היעד. לזרא היה לו פולחן הבנייה: אם נסיה את דעתנו מן היעד של מלכות-ישראל, הרי שהבתים שנבנה יהיו כ"יצוקים מדונג וחמאה" באין להם מגן. לסיכך סבר כי יש לדחוק את הקץ במרד, במאבק מזוין לחירות ישראל:

אם דורכט יפגר
ולא ידחוק בידיו ודפקיו את הקץ
ובאש לא יבוא עם מגן של רויד
ובדם לא תבואנה ארכובות סוסיו —
לא יבוא המשיח בדור גס רחוק —
לא תקום יהודה.
(ספר הקטרוג האמונה, עמ' קס"ג)

נבואה שנתקיימה

העם לא האזין לו, הדור לא שעה אליו והמנהיגים לעצו לו והתנערו ממנו ומשירתו. שירתו הלחמתי, קריאתו לאחוז בנשק, לא נעמו לאזניהם במיוחד בתקופת ה"הבלגה". וזה העכיר את נפשו עוד יותר, הגביר את זעמו והעמיק את בדידותו. גלמחד בדורי ומבוער כמו סנה" — כך התאונן המשורר בימים ההם, בזמן מאורעות-הדמים בארץ-ישראל וערב מלחמת-העולם השנייה. ומכיוון שהאמין בשליחותו לא פסק מלהוכיח את עמו. ואף שקיסרוגו המשיך להיות עז ונוקב ביותר, לא פסו אמוניו בתקומתה של "מלכות-ישראל". המקטרג היה גם מאמין. ואמנתו במימוש הציונות המשיחית היא בחינת המתוק שיצא מעוז הקיסרוג. עוד בשנת תרצ"ז חזה הפצצת לונדון עיי מטוסים נאציים, ניבא להת-פוררותה של האימפריה הבריטית ולתקומתה של "יהודה חפשית", "יהודה ימית מאילת עד צור". גם דורה-גיא, דור קטן-האמונה שמאס בו לבש צורה אחרת אט-אט מול סימני מרי שנתגלעו בבחורי ישראל ערב מלחמת-העולם השנייה. התנה ראה בחזונו לחמים לחירות ישראל שחלם עליהם זה שנים: חילי ביתר, קנאים, סיקריקין, בריונים.

ואלה דבריו:

אני רואה בתי-כלא עבים, תליות —
בירושלים, ביפו, בעכו — — — ופני
סיקריקין יהודים נדתיים למיתה.
אני רואה איך הללו הווכים לתליה
ושחרית ירושלים בשעוות פניהם.

ואני רואה כבר סיעת אירוני במחוג
על פני הר־הבית חגה ביום חג.
אני רואה המוני חוגגים, עת יורים
אל נחל קדרון אלפי יריות,
כמספר שני הענות.

אני רואה הר־הבית כסיני בוער
ורוכב שותת־דס בחצוצרה מחצצר
ודגל דויד — במגדלו של דויד.
(יהודה היום, יהודה מחר, תרצ"ז —
מהוך ספר הקטרוג האמתה, תרצ"ז)

* * *

אכן זכה אצ"ג לראות כל אלה במו עיניו. שירתו לא היתה עוד קול
קורא במידבר. בתקופת המאבק עם הכובש הבריטי קם הדור שחלם עליו
המשורר המשיחי ביותר בספרותנו החדשה. "האמת האחת" — כוח הזרוע
לשיחורור לאומי — עמדה הפעם גם לנו. לחמי החירות לתקומת ישראל
בוודאי הוכנסו ממשב שירת הגאולה של משורר "הגברות העולה" שהגיע לגבורות
אחר תקופה מפוארת של יצירה עתירת להט לאומי, שבמוקדה בער חמיד הלפיד
של מלכות־ישראל. אשריו שזכה לראות את ירושלים המאוחדת תחת שילטון
ישראל. ירושלים זו אינה "מנותחת" עוד.

ועתה שמדינת ישראל חוגגת את יום־הולדתו השמונים מחזור לו כתר־
השירה שהועם בעבר ע"י משמיציו. הכנסת תכבד אותו בקרוב ובבתי־הספר
יוקצה מקום מכובד ללימוד שירתו.